

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.31>

КЛАСИФІКАЦІЯ ОБМЕЖЕНЬ ЗДІЙСНЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ СІМЕЙНИХ ПРАВ

Логвінова М.В.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри судочинства
Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6416-3082>
e-mail: mariialohvinova@gmail.com

Логвінова М.В. Класифікація обмежень здійснення суб'єктивних сімейних прав.

Одним із традиційних способів пізнання будь-якого явища є його класифікація, що становить собою логічний процес поділу на певні види за конкретними критеріями. Проведення класифікації дає можливість сформувати основу для спеціального дослідження реалізації обмеження здійснення суб'єктивних сімейних прав. Класифікацію обмежень сімейних прав у працях фахівців у галузі сімейного права досліджено достатньо фрагментарно, оскільки до недавнього часу ця тематика не привертала до себе увагу з боку науковців. Натомість, на погляд авторки, завдяки класифікації як особливому методу можна розкрити поняття обмеження суб'єктивного сімейного права; виявити співвідношення категорій «межі сімейного права» та «обмеження здійснення сімейного права»; розглядати «обтяження сімейних прав» як окремих різновидів індивідуальних обмежень здійснення суб'єктивних прав, які встановлюються щодо сімейних прав майнового характеру.

Класифікація обмежень здійснення суб'єктивних сімейних прав може здійснюватися за різними критеріями. Проте в статті сфокусовано увагу на критерії «підстави встановлення», оскільки за його допомогою можна визначити сутність та ознаки різновидів таких обмежень. Авторкою виокремлені та охарактеризовані такі види обмежень здійснення сімейних прав як нормативні (законодавчі) та індивідуальні. В свою чергу, кожен із досліджених різновидів обмежень здійснення сімейних прав також не є однорідним і включає у себе певні підвиди. Зокрема, нормативні обмеження здійснення сімейних прав за сферою застосування згруповано на: загальні нормативні межі, що визначаються основними засадами здійснення суб'єктивних сімейних прав; загальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються загальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення будь-яких сімейних прав; спеціальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються спеціальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення окремих видів сімейних прав. У свою чергу, індивідуальні обмеження здійснення суб'єктивних сімейних прав в результаті деталізації критерію підстав їх встановлення поділено на встановлені сімейними договорами та встановлені індивідуальними правовими актами (рішеннями суду, актами органів опіки та піклування тощо).

За допомогою застосування методу класифікації, авторка констатує, що встановлення обмежень певного суб'єктивного сімейного права слід розглядати як звуження свободи поведінки особи, що наділена відповідним правом.

Ключові слова: договір, класифікація, обмеження здійснення сімейних прав, обмежувальний припис, обтяження сімейних прав, орган опіки та піклування, реалізація суб'єктивного сімейного права, рішення суду, сімейні суб'єктивні права.

Lohvinova M. Classification of restrictions on the exercise of subjective family rights.

One of the traditional ways of cognition of any phenomenon is its classification, which is a logical process of division into certain types according to specific criteria. The classification makes it possible to form the basis for a special study of the implementation of restrictions on the exercise of subjective family rights. The classification of restrictions to family rights in the works of family law specialists

is studied rather fragmentarily, since until recently this topic has not attracted attention of scholars. Instead, in the author's opinion, classification as a special method makes it possible to reveal the concept of restrictions on subjective family rights; to identify the correlation between the categories «limits of family law» and «restrictions on the exercise of family rights»; and to consider «encumbrance of family rights» as a separate type of individual restrictions on the exercise of subjective rights which are imposed on family rights of a property nature.

The classification of restrictions on the exercise of family rights may be made according to various criteria. However, the article focuses on the criterion of «grounds for establishment», since it can be used to determine the essence and features of the types of such restrictions. The author distinguishes and characterizes such types of restrictions on the exercise of family rights as normative (legislative) and individual ones. In turn, each of the studied types of restrictions on the exercise of family rights is also not homogeneous and includes certain subtypes. In particular, the normative restrictions on the exercise of family rights are grouped by their scope into general normative limits determined by the basic principles of exercise of subjective family rights; general normative limits on the exercise of subjective family rights determined by the general provisions of family law and relating to the exercise of any family rights; special normative limits on the exercise of subjective family rights determined by special provisions of family law and relating to the exercise of certain types of family rights. In turn, individual restrictions on the exercise of subjective family rights, due to the detailed criterion of the grounds for their establishment, are divided into those established by family agreements and those established by individual legal acts (court decisions, acts of guardianship and custody authorities, etc.).

By applying the classification method, the author states that the establishment of restrictions on a certain subjective family right should be viewed as a narrowing of the freedom of behavior of a person vested with the relevant right.

Key words: agreement, classification, restriction of family rights, restrictive order, encumbrance of family rights, guardianship and trusteeship authority, exercise of subjective family rights, court decision, family subjective rights.

Постановка проблеми. Наділяючи учасників тих чи інших суспільних відносин можливостями для здійснення їх прав та свобод, проголошуючи невтручання у реалізацію таких правових можливостей, законодавець водночас може встановлювати певні обґрунтовані обмеження щодо їх здійснення на шкоду третім особам [1, с. 358]. Не є винятком із вказаного й сфера сімейних відносин. Незважаючи на відсутність у чинному Сімейному кодексі України (далі – СК України) визначення таких категорій як «обмеження сімейних прав», «обмеження здійснення сімейних прав», ці поняття досить широко використовуються у науковій літературі. Вказане обумовлює істотні перешкоди щодо дослідження питання про поняття і правову природу «обмежень сімейних прав» («обмежень здійснення суб'єктивних сімейних прав») та їх співвідношення з іншими правовими категоріями.

Свого часу М.О. Стефанчук відзначив, що однією з проблем, яка виникає при здійсненні правотворчої діяльності є точність, правильність та єдине розуміння юридичної термінології при застосуванні її суб'єктами правотворчості; не в останню чергу це стосується тлумачення таких термінів, як «межі» та «обмеження» права при їх застосуванні, оскільки законодавець не диференціює ці поняття і отожднює їх або ж застосовує як синоніми [2, с. 52].

Водночас фундаментальне та скрупульозне вивчення будь-якого правового явища, з'ясування сутності та змісту, вироблення рекомендацій щодо практичного використання у правозастосовній практиці можливе завдяки класифікації. Традиційно, в наукових колах класифікацію розглядають як результат; як процес; як невід'ємний спосіб усунення можливих проблем системи тієї чи іншої галузі права [3, с. 80]; як особливий метод, грамотне використання якого підвищує ефективність правового регулювання, і як особливий прийом законодавчої техніки, правильне застосування якого сприяє вдосконаленню нормативних актів, і врешті, вдосконаленню правового регулювання суспільних відносин [4, с. 23; 5, с. 63]. З огляду на зазначене, дослідження теоретико-прикладних аспектів обмеження здійснення суб'єктивних сімейних прав було б неповним без розгляду питання про класифікацію таких обмежень.

Стан опрацювання проблематики. Питання щодо обмежень сімейних прав у науковій літературі піднімалися такими вченими, як Л.В. Красицька, І.О. Єфремова, В.О. Кожевникова, В.В. Маковецька та іншими. Проте у вітчизняній доктрині сімейного права єдиної позиції щодо

розуміння категорії «обмеження сімейних прав» не вироблено. Відсутні у теорії сімейного права сталі підходи й до класифікації обмежень здійснення сімейних прав, оскільки до недавнього часу ця тематика не привертала до себе увагу зі сторони науковців.

Метою статті є розкриття змісту критеріїв та можливості їх застосування для класифікації обмежень здійснення суб'єктивних сімейних прав.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що вагоме значення для проведення класифікації має вироблення відповідних критеріїв. Для класифікації обмежень прав суб'єктів сімейних відносин, на думку В.О. Кожевникової, слід орієнтуватися на механізм дії, за допомогою якого обмеження можна класифікувати на *абсолютно визначені* та *відносно визначені* [6, с. 297-298]. При цьому абсолютно визначеними обмеженнями, на погляд науковиці, є встановлені чинним сімейним законодавством заборони, що вимагають від особи утриматися від вчинення конкретної дії, усуваючи у такий спосіб можливість здійснення суб'єктивного сімейного права. У сфері здійснення особистих немайнових сімейних прав до них пропонується відносити заборони щодо: укладення одностатевого шлюбу; перебування більш ніж в одному зареєстрованому шлюбі; укладення шлюбу через представника, заборони укладення шлюбу між родичами прямої та бічної лінії споріднення тощо [6, с. 297-298].

У свою чергу, відносно визначеними пропонуються вважати обмеження, що звужують чи обтяжують можливість реалізації суб'єктивного сімейного права, яке, однак, може бути здійснено за наявності певного юридичного факту [6, с. 297-298]. До відносно визначених обмежень особистих немайнових прав подружжя, на думку В.О. Кожевникової, належать: обмеження права на материнство; обмеження права на укладення шлюбу під примусом або шляхом введення в оману; обмеження права щодо розірвання шлюбу під час вагітності жінки та до досягнення дитиною 1 року; обмеження права чоловіка та жінки щодо укладення фіктивного шлюбу (шлюбу без наміру створення сім'ї) та деякі інші [6, с. 334].

І.О. Єфремова пропонує поділяти обмеження сімейних прав на обмеження, що встановлюються законом, та обмеження, що встановлюються договором [7, с. 178-179]. Так, в якості останніх пропонується розглядати обмеження щодо здійснення права на спілкування з дитиною для того з батьків, хто проживає окремо від дитини, які встановлені договором щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків, укладеним відповідно до ч. 4 ст. 157 СК України. У такому разі обмеження зазнає особисте немайнове право матері чи батька на безперешкодне спілкування з дитиною (ст. 153 СК України) за умови, що таке обмеження необхідне для забезпечення найкращих інтересів дитини [7, с. 178].

Зі свого боку можна вказати на неповноту подібної класифікації, оскільки вона не враховує обмеження, встановлені на підставі індивідуальних правових актів, зокрема рішень суду. Як приклад, за заявою заінтересованої особи суд відповідно до ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 року [8], має право видати обмежувальний припис, яким особу кривдника може бути обмежено у здійсненні певних сімейних прав. Так, обмежувальним приписом можуть визначатися один чи декілька заходів тимчасового обмеження прав для кривдника, серед яких, зокрема може бути усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; обмеження спілкування з постраждалою дитиною тощо.

Вибір правильного критерію (підстави), за допомогою якого у категорії і класів залишаються усі сутнісні ознаки основного явища, але й з'являються інші, що відрізняють їх від наступних, є однією з визначальних умов класифікації [4, с. 23]. Підстави виникнення (встановлення) обмежень здійснення сімейних прав відображають їх сутність. Адже у подальшому саме ці підстави визначатимуть ряд змістовних характеристик таких обмежень.

Так, обмеження, які закріплені у нормативно-правових актах щодо регулювання сімейних відносин, апріорі характеризуються наступними властивостями: 1) виникають (встановлюються) на підставі закону за наявності визначених юридичних фактів або їх складів незалежно від волевиявлення суб'єктів сімейних відносин; 2) мають імперативний характер (не можуть бути змінені або скасовані суб'єктами сімейних відносин); 3) поширюють свою дію на відповідні суб'єктивні права всіх суб'єктів сімейних відносин або їх певне неперсоніфіковане коло; 4) як правило, безстроково діють у часі; 5) встановлюються на безоплатних засадах (носій відповідного суб'єктивного права, як правило, не може вимагати компенсації від особи, в інтересах якої встановлено обмеження); 6) не підлягають спеціальному оформленню чи реєстрації та інше. Вказане дає підстави розглядати їх як *нормативні (законодавчі) обмеження суб'єктивних сімейних прав*.

У свою чергу, обмеженням, які закріплені у нормативно-правових актах, «протиставляється» інша група обмежень сімейних прав, які встановлені на підставі індивідуально-правових актів або правочинів, а тому мають відмінні ознаки. Зокрема, вони: 1) мають «адресну» (персоніфіковану) дію, оскільки стосуються суб'єктивних сімейних прав конкретних осіб; 2) встановлюються та припиняються на підставі правочинів або індивідуальних правових актів; 3) у випадку їх встановлення на підставі правочину – мають диспозитивний (договірний) характер; 4) встановлюються із метою захисту прав або законних інтересів конкретних суб'єктів; 5) в окремих випадках підлягають спеціальній реєстрації (зокрема, обмеження щодо здійснення майнових прав у сфері сімейних відносин, які, відповідно до положень чинного законодавства, можуть бути кваліфіковані як обтяження майна (ст. 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [9]).

Однак їх найважливішою ознакою, як на нашу думку, є те, що такі обмеження стосуються суб'єктивних прав конкретних, індивідуально визначених суб'єктів (в окремих випадках – об'єктів, зокрема коли мова йде про обтяження конкретного майна). Відповідно, їх слід розглядати як «індивідуальні обмеження суб'єктивних сімейних прав».

Слід вказати, що побічно на вказану диференціацію обмежень суб'єктивних сімейних прав (обмежень здійснення суб'єктивних сімейних прав) звертає увагу В.О. Кожевникова, виокремлюючи загальні і спеціальні межі суб'єктивних сімейних прав, що встановлені для невизначеного кола суб'єктів сімейних відносин або їх окремих учасників, а також індивідуально-визначені межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, які можуть бути застосовані для чітко визначеного суб'єкта (дитини-сироти, патронатного батька) [6, с. 295-296].

В свою чергу, кожен із вказаних вище різновидів обмежень здійснення сімейних прав (законодавчі та індивідуальні) також не є однорідним і включає у себе певні підвиди. Так, можна виокремити наступні різновиди нормативних меж здійснення суб'єктивних сімейних прав:

– загальні нормативні межі, що визначаються основними засадами (принципами) здійснення суб'єктивних сімейних прав;

– загальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються загальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення будь-яких сімейних прав;

– спеціальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються спеціальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення окремих видів сімейних прав.

Відповідно, ми можемо вести мову про виокремлення *загальних нормативних обмежень* та *спеціальних нормативних обмежень* здійснення сімейних прав за критерієм сфери їх застосування.

В якості загальних нормативних обмежень здійснення сімейних прав виступають основні засади (принципи) та загальні положення сімейного права.

Так, обмежувальний вплив на поведінку суб'єктів сімейних правовідносин вчиняють принципи: особистого здійснення сімейних прав (ч. 1 ст. 14 СК України); пріоритетності інтересів сім'ї та дитини (ч. 2 ст. 1, ч. 1 ст. 5, ч. 8 ст. 7 та ч. 2 ст. 155 СК України), недопустимості зловживання при здійсненні суб'єктивних сімейних прав (ч. 3 ст. 13 ЦК України) та ін.

Прикладом загальних нормативних обмежень щодо здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються загальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення будь-яких сімейних прав, можуть бути положення:

- ч. 2 ст. 1 СК України щодо побудови сімейних відносин на паритетних засадах, що передбачає рівноправність учасників цих відносин при здійсненні суб'єктивних сімейних прав та необхідність взаємного врахування ними інтересів один одного;
- ч. 5 ст. 7 СК України щодо відсутності в учасників сімейних відносин привілеїв чи дискримінаційних обмежень;
- ч. 1 ст. 11 СК України щодо врахування при вирішенні сімейних спорів (по суті – спорів щодо здійснення чи захисту сімейних прав) місцевих звичаїв та звичаїв національної меншини тощо.

Що стосується спеціальних нормативних обмежень суб'єктивних сімейних прав, які визначаються спеціальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення окремих видів сімейних прав, то в їх якості можна розглядати обмеження прав батьків, щодо яких прийнято рішення про відібрання дитини без позбавлення їх батьківських прав, оскільки вони обмежуються у здійсненні таких батьківських прав, як: право особисто здійснювати виховання дітей, право визначати їх місце проживання, право вирішувати питання про їх навчання та ін. (ч. 1 ст. 166 СК України) [10, с. 185].

Іншим типовим прикладом спеціального нормативного обмеження суб'єктивних сімейних прав є положення ч. 1 ст. 65 СК України, згідно якої розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, здійснюється виключно за взаємною згодою. Таким чином, свобода одного із подружжя при укладенні правочинів щодо такого майна або іншого розпорядження ним завжди обмежена необхідністю отримання згоди другого з подружжя.

Також фахівці-практики у своїй діяльності достатньо часто стикаються із спеціальними нормативними обмеженнями щодо розпорядження майном малолітніх осіб, згідно яких, відповідно до ч. 1-2 ст. 177 СК України, ч. 3 ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 року [11], законні представники дітей (батьки чи особи, які їх замінюють) не вправі самостійно розпоряджатися їх майном, зокрема вони не мають права вчиняти правочини щодо належного дітям нерухомого майна, відмовлятися від належних їм майнових прав або створювати від імені дітей зобов'язання без дозволу органу опіки та піклування. При цьому у законодавстві встановлено спеціальний порядок отримання такої згоди (п. 66-67 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини [12]).

До прикладу, рішенням Харківського окружного адміністративного суду від 16.11.2021 року у справі № 520/17589/21 було відмовлено у задоволенні адміністративного позову до Департаменту служби у справах дітей Харківської міської ради про визнання його бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити певні дії (зокрема, надати дозвіл на оформлення договору дарування нерухомого майна, право власності на яке належить дитині). У цій справі суд встановив, що позивачем не дотримано порядку отримання відповідного дозволу органу опіки та піклування, оскільки відповідну заяву було подано лише одним з батьків та не надано усіх необхідних документів [13].

Можна також згадати про встановлені сімейним законодавством спеціальні нормативні обмеження щодо здійснення прав дітей, які в силу їх віку та рівня психологічного розвитку істотно обмежуються (повністю або частково) у можливостях реалізації їх суб'єктивних прав (ст. 177 СК України) [14, с. 39].

Що ж стосується індивідуальних обмежень здійснення суб'єктивних сімейних прав, то при деталізації критерію підстав встановлення їх можна розподілити на визначені договорами та визначені індивідуальними правовими актами.

Так, значна частина подібних обмежень може бути встановлена на підставі договорів. При цьому одразу слід вказати, що у літературі традиційно виокремлюють як межі здійснення суб'єктивних прав [15, с. 95; 16, с. 4], так і обмеження цих прав (обмеження щодо їх здійснення), що встановлюються у договірному порядку [7, с. 178-179]. Відповідно, існування «договірних обмежень» щодо здійснення суб'єктивних сімейних прав можна вважати загальноновизнаним фактом. Адже договір є тією правовою формою, що дозволяє регулювати різноманітні суспільні відносини між суб'єктами права, окреслює межі дозволеної і належної поведінки, а також визначає наслідки недотримання сторонами його умов [17, с. 14]. Про це, зокрема, йдеться у ст. 9 СК України («Регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) сторін»). До того ж, у СК України прямо передбачена можливість визначати договором: порядок користування спільним майном подружжя (ч. 1 ст. 66); правовий режим майна чоловіка та жінки, що проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі (ч. 1 ст. 74); надання утримання одному із подружжя (ч. 1 ст. 78); здійснення батьками права на особисте виховання дітей у разі розірвання шлюбу (ч. 1 ст. 109); здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157); місце проживання дитини, яка не досягла 10 років (ч. 1 ст. 160); способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину (ч. 1 ст. 181); припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (ст. 190) та ін.

Усі перелічені договірні конструкції застосовуються на практиці і так чи інакше передбачають встановлення індивідуальних обмежень здійснення сімейних прав.

Що стосується індивідуальних правових актів як підстави виникнення (встановлення) індивідуальних обмежень здійснення суб'єктивних сімейних прав, то під ними слід розуміти правові акти, що видаються чітко визначеними законодавством компетентними суб'єктами та передбачають індивідуальну модель поведінки конкретних осіб у межах, встановлених правовими нормами. На відміну від договорів, такі індивідуальні правові акти приймаються незалежно від волевиявлення особи, якої вони стосуються (а часто – навіть всупереч її волі).

У нашому випадку до них, насамперед, належать рішення суду, а також акти інших суб'єктів, наділених владними повноваженнями у сфері сімейних відносин.

Так, ч. 4 ст. 19 СК України передбачена можливість ухвалення судових рішень із таких питань, як: участь одного із батьків у вихованні дитини; визначення місця проживання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері чи батька, що позбавлені батьківських прав; відібрання дитини від особи, яка незаконно тримає її у себе; управління батьками майном дитини та ін. Відповідно, такі рішення призводять до обмеження або повної неможливості здійснення суб'єктивних сімейних прав тими особами, щодо яких такі рішення прийняті.

Зокрема, згідно ч. 1 ст. 166 СК України, особи, які рішенням суду позбавлені батьківських прав, втрачають особисті немайнові права щодо дітей та звільняються від обов'язків щодо їх виховання; перестають бути законними представниками відповідних дітей; не можуть бути усиновлювачами, опікунами та піклувальниками; не можуть одержати у майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вони могли б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування) та ін.

Іншим прикладом індивідуальних обмежень здійснення сімейних прав, що виникають на підставі судових рішень, є уже згадані вище обмежувальні приписи, які відповідно до ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» можуть встановлюватися судом із метою протидії домашньому насильству та можуть передбачати один чи декілька заходів тимчасового обмеження прав кривдника (заборона перебувати у місці спільного проживання чи перебування із постраждалою особою; обмеження щодо спілкування з постраждалою дитиною; заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування) постраждалої особи та ін.).

Так, ухвалою Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 07.12.2020 року у справі у № 344/16687/20 було частково задоволено заяву про видачу обмежувального припису: у даному випадку заінтересованій особі протягом шести місяців було заборонено перебувати у місці проживання заявника та її дітей, а також здійснювати листування, телефонні переговори або контактувати із заявником через інші засоби зв'язку особисто чи через третіх осіб [18].

Прикметно, що вирішуючи питання щодо застосування обмежувального заходу, суд на підставі встановлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи враховуючи, що ці заходи пов'язані з протиправною поведінкою такої особи (постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 17.08.2023 року у справі № 522/17173/22). Тому легітимним заходом втручання у права та свободи особи у справах про домашнє насильство є також тимчасове обмеження права власності кривдника (як власника квартири) з метою забезпечення безпеки постраждалої особи шляхом встановлення судом обмежувального припису у порядку, визначеному Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [19].

Що стосується актів інших суб'єктів, наділених владними повноваженнями у сфері сімейних відносин, на підставі яких можуть виникати (встановлюватися) індивідуальні обмеження здійснення сімейних прав, то, насамперед, йдеться про акти органів опіки та піклування. Згідно з ст. 19 СК України органи опіки та піклування наділені широкими повноваженнями щодо прийняття рішень з питань забезпечення та захисту сімейних прав і законних інтересів. Відповідно, у багатьох випадках акти органу опіки та піклування спрямовані на встановлення різноманітних обмежень, спрямованих на досягнення цієї мети.

Зокрема, за наявності передбачених законом підстав, орган опіки та піклування може відмовити у наданні дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини з одночасним зверненням до нотаріуса щодо накладення заборони відчуження такого майна (ч. 4-5 ст. 177 СК України). У свою чергу, нотаріус, керуючись положеннями п. 2-4 глави 15 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, на копії рішення зазначеного компетентного органу вчиняє накладання заборони щодо відчуження майна із метою захисту особистих і майнових прав та інтересів дитини, яка має право власності або проживає у жиллому будинку, квартирі чи іншому приміщенні [20]. Далі відомості про накладення такої заборони вносяться до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно в якості обтяження речових прав на відповідне нерухоме майно (ст. 18-27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»).

До слова, у зазначеному випадку ми маємо ситуацію, коли у чинному законодавстві індивідуальні обмеження сімейних прав «офіційно» кваліфікуються як «обтяження» (п. 4 ч. 1 ст. 4 Закону

України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»). В цілому ми не відкидаємо можливості застосування поняття «обтяження сімейних прав», однак, виходячи із походження цього терміну, вважаємо, що ним можуть позначатися лише ті індивідуальні обмеження сімейних прав, які стосуються сфери майнових відносин та підпадають під дію спеціальних актів законодавства (таких як Закони України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» та ін.).

Висновки. Класифікація обмежень здійснення суб'єктивних сімейних прав може проводитися за різними критеріями. Однак оптимальним слід вважати критерій «підстави встановлення», оскільки саме він визначає сутність та ознаки різновидів таких обмежень.

Обмеження здійснення суб'єктивних сімейних прав за підставами встановлення можна класифікувати на:

– нормативні (законодавчі) здійснення обмеження сімейних прав (встановлюються на підставі закону незалежно від волевиявлення суб'єктів сімейних відносин; мають імперативний характер; поширюють свою дію на відповідні суб'єктивні права всіх суб'єктів сімейних відносин або їх певне неперсоніфіковане коло та ін.);

– індивідуальні обмеження здійснення сімейних прав (встановлюються на підставі правочинів або індивідуально-правових актів, обмежують сімейні права конкретних осіб; у випадку їх встановлення на підставі правочину – мають диспозитивний (договірний) характер; в окремих випадках підлягають спеціальній реєстрації (наприклад, обтяження майнових сімейних прав).

В свою чергу, нормативні (законодавчі) обмеження здійснення сімейних прав за критерієм сфери їх застосування поділяються на:

– загальні нормативні обмеження здійснення сімейних прав (основні засади (принципи) та загальні положення сімейного права);

– спеціальні нормативні обмеження здійснення сімейних прав (спеціальні положення сімейного права, що встановлюють обмеження для здійснення суб'єктивних прав окремих видів суб'єктів сімейного права).

Індивідуальні обмеження здійснення суб'єктивних сімейних прав внаслідок деталізації критерію підстав їх встановлення можна класифікувати на: встановлені сімейними договорами та встановлені індивідуальними правовими актами (рішеннями суду, актами органів опіки та піклування тощо).

За допомогою застосування методу класифікації, можна висновувати, що встановлення тих чи інших обмежень певного суб'єктивного сімейного права слід розглядати як звуження свободи поведінки особи, що наділена відповідним правом. Фактично, це означає запровадження конкретно визначених перешкод щодо здійснення (реалізації) суб'єктивного сімейного права з метою забезпечення та захисту прав і законних інтересів інших осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Труба В.І. Поняття та загальна класифікація сімейних правовідносин: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова; Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Одеса, 2020. 470 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/ece7d346-8501-483d-a24d-8b2da12f375c/content> (дата звернення: 22.01.2024).
2. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2006. 202 с.
3. Крет Г.Р. Критерії класифікації міжнародних правових стандартів і можливість їх застосування для систематизації міжнародних правових стандартів доказування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 4/2018. Ч. 1. С. 80–83.
4. Адамова О.С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. Вип. 18. С. 19–24. URL: <http://www.clj.nuoua.od.ua/archive/18/6.pdf> (дата звернення: 22.01.2024).
5. Большакова О.В., Закаленко О.В. Класифікація як метод наукового дослідження адміністративних процедур: поняття, мета, застосування. *Juris Europensis Scientia*. Випуск 3, 2021. С. 61–66. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/3_2021/16.pdf (дата звернення: 22.01.2024).
6. Кожевникова В.О. Науково-теоретичні засади обмеження прав суб'єктів сімейних відносин: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Науково-дослідний інститут приватного права і

- підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України; Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 520 с.
7. Єфремова І.О. Обмеження сімейних прав. *Наше право*. 2019. № 2. С. 177–182.
  8. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VIII, із змінами станом на 10.04.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 22.01.2024).
  9. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 року № 1952-IV, в редакції Закону № 1878-VI від 11.02.2010 року, із змінами станом на 27.07.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 22.01.2024).
  10. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2015. 496 с.
  11. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 року № 2402-III, із змінами станом на 14.07.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 22.01.2024).
  12. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 року № 866, із змінами станом на 15.12.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.01.2024).
  13. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 16.11.2021 року у справі № 520/17589/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101146513> (дата звернення: 22.01.2024).
  14. Маковецька В. Межі та обмеження здійснення права на належне батьківське виховання малолітніх осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 39–43.
  15. Кот О.О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Нац. акад. правових наук України, н.-д. ін-т приват. права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака. Київ, 2017. 550 с.
  16. Горбась Д.В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємства Академії правових наук України. Київ, 2009. 20 с.
  17. Розгон О.В. Договори у сімейному праві України: монографія. Київ: Ін Юре, 2018. 301 с.
  18. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 07.12.2020 року у справі у № 344/16687/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93430454> (дата звернення: 22.01.2024).
  19. Дайджест правових позицій Верховного Суду у справах про домашнє насильство. Вища школа адвокатури. Дата публікації: 08.01.2024. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/daidzestpravovix-pozicij-verhovnogo-sudu-u-spravax-pro-domasnje-nasilstvo> (дата звернення: 22.01.2024).
  20. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5, із змінами станом на 18.08.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 22.01.2024).